

"Discutar in tudais-ch supra l'idioticon rumantsch" : las entschattas dalla Societad Retorumantscha

Autor(en): **Collenberg, Cristian**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **123 (2010)**

PDF erstellt am: **18.08.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-323177>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern. Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

**«Discutar in tudais-ch supra l'Idioticon rumantsch»
Las entschattas dalla Societad Retorumantscha**

Cristian Collenberg, president dalla SRR

Cun quei suspir che vegn citaus el tetel concluda igl actuar dalla Societad Retorumantscha, Balsler Puorger, siu protocol¹ dalla radunonza dalla suprastonza dils 24 da november 1917 ch'ha giu liug a Cuera el Capricorn. Presents eran era ils commembers dalla Cumissiun filologica, dr. Planta, dr. Gauchat e dr. Jud. Ins haveva tedlau il referat da Robert Planta davart las lavurs vid il project dil dicziunari (per il qual ins duvrava da quei temps consequentamein il num «Idioticon»). En siu discuors haveva Planta tematisau las damondas fundamentalas ch'ei settractava da reglar per saver entscheiver enzacu cun la publicaziun dil material ch'era gia vegnius rimnaus dapi onns.

Quellas damondas enumerescha il protocol sco suonda:

Duess la «lingua spiegativa» esser il romontsch ni il tudestg?

La Cumissiun filologica (CF) propona il tudestg, divers commembers dalla suprastonza il romontsch.

Tgei dimensiuns duei l'ovra obtener?

La CF sereferescha sin ils idioticons per la Svizra tudestga e la Svizra franzosa, differents votants vesessen plitost enzatgei pli «pitschen» e «simpel» per la pintga cuminonza romantscha.

Stuessen ins buca far preceder dus dicziunaris pli pigns, in per la Surselva ed in per l'Engiadina?

Cun quella idea san ins sefamiliarisar generalmein. Mo tgi fagess quella lavur? E previu ch'ins anflasse ina persuna adattada, tgi pagass quella? La Societad dispona buca dils mieds finansials che fussen premissa per saver dar talas incumbensas.

La sesida che condensescha ina discussiun ch'haveva da gliez temps gia giu liug duront decennis ha cuzzau excepziunalmein ditg. Ed ella havess probabel aunc ditg buca priu ina fin sche la polizia fuss buca arrivada da mesanotg per tarmetter a casa ils discutants: cusseglers naziunals e docters e professers e linguists. La remarca partenent il lungatg da conversaziun el protocol ei denton in'exceptiun; per ordinari discutavan ils exponents romontschs denter els, quei vul dir senza stuer prender risguard sin experts che capevan e discurrevan buca romontsch.

---

¹ Protocol dils 24 da november 1917, Vol. 1, p. 137. Mira ann. 3.

Ina liunga discussiun, ina liunga historia, in grond project

La Societad Retorumantscha (SRR) festivescha uonn il giubileum da 125 onns. Sch'ins prenda quei temps sco mesira, savessen ins dir ch'ins hagi impudiu ca. in quart dil temps da quella historia per arrivar a quella concretisaziun sco ella vegn exprimida el rom dalla seduta digl onn 1927. Mo en verdad ei l'entira historia precedenta in bionton pli liunga, e quei vul dir che quei temps da preparativa ch'ha la finala menau all'edizium digl emprem fascichel dil Dicziunari Rumantsch Grischun (DRG) igl onn 1939 hagi cuzzau in bionton pli ditg. Enconuschentamein ei la fundaziun dalla SRR reussida pèr 1885, quei suenter che duas emprovas da constituer in'unium en favur da lungatg e cultura (e forsa era societad) romontscha eran fallidas. L'emprema gada igl onn 1863, la secunda gada 1870.²

La contribuziun suandonta sebase cunzun sin ils protocols da 1870–1930 ch'ein vegni copiai e deponi tier igl Institut dil DRG³. Igl ei quei temps che preceda l'epoca che Andrea Schorta ha caracterisau ord vesta persunala en siu artechel ch'ei cumparius igl onn 1989 el *Bündner Jahrbuch*⁴ e che secuarcla cunzun cun la fasa digl operar da Robert Planta da Farschno, cu igl institut ei sededicaus cunzun allas lavurs preparativas per il cudisch da nums retic.

Il moviment ch'ha menau alla fundaziun dalla SRR ha sias ragischs all'entschatta dalla secunda mesadad dil 19avel tschentaner. Ch'ins stoppi s'engaschar per la survivenza dil romontsch e per l'atgna cultura, quei era ina schientscha ch'ei sesvegliada els exponents dalla minoritad romontscha gest aschia sco quei ei daventau tier biaras autras cuminonzas linguisticas ell'Europa da gliez temps. Ei deva gie in grond diember da lungatgs ch'eran buca renconuschi sco tals e gudevan strusch calamita, ni tier la maioritad che dominava las fatschentas dalla tiara corrispudenta, ni tier ils biars da quels ch'havevan il 'destin' ed eran 'truai' da disponer dad in lungatg che purtava buca lunsch e – en quei temps nua ch'il patratg dalla nizeivladad era centrals – savens era buca bia. Quellas persunas ch'ein s'engaschadas per francar la posiziun dil lungatg tradiziunal el Grischun, il lungatg dalla tiara d'inaga, daventaus denton marginals el stadi modern, pon haver observau cun in cert malesser co il lungatg pli um meins general dalla Con-

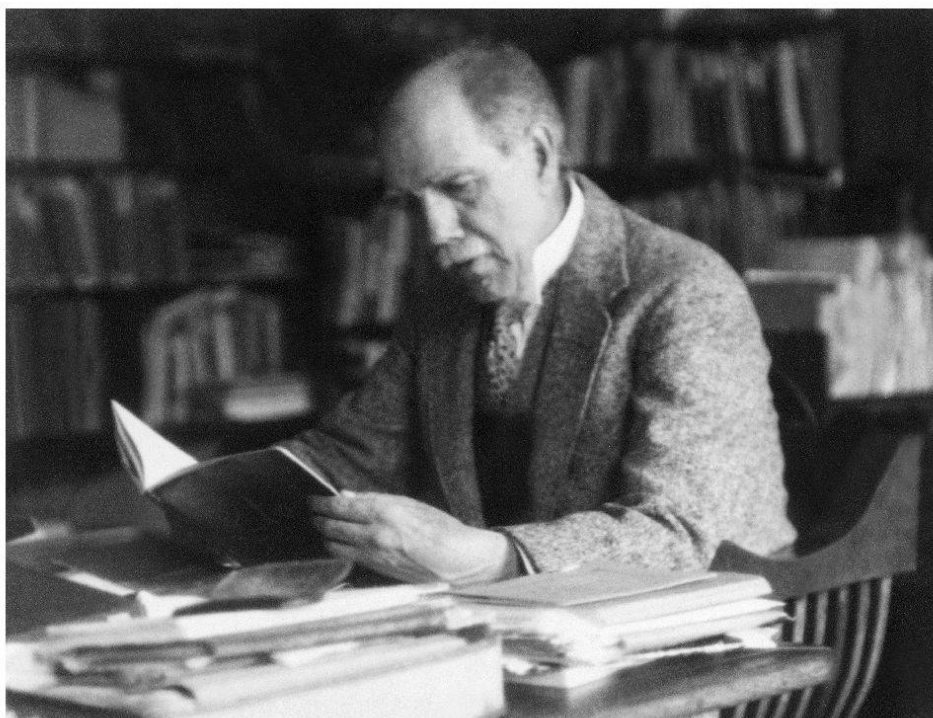
---

² Mira pagina d'internet www.drg.ch «Societad» e G. Lechmann: *Rätoromanische Sprachbewegung: Die Geschichte der Lia Rumantscha 1919 bis 1996*. Frauenfeld 2004, p. 108.

³ Societad retorumantscha. Volum 1. Protocols 1870–1930. Cun in register cronologic dils protocols ed indicaziuns partenent presidi ed actuariat.

⁴ Andrea Schorta: *Erinnerungen an Fürstenaun*. En: *Bündner Jahrbuch* 31 (1989), p. 9–33.

Igl iniziants dil DRG ed empren president dalla Cumissiun filologica, Robert Planta (foto: Graphische Sammlung, Nationalbibliothek Bern)

federaziun ha rinforzau la digren dil lungatg romontsch ch'era gia vegnius catschus a cantun dapi decennis en consequenza da trends economics e da svilups socials.

Tgi che quellas personas eran, gliez illustrescha la historia dalla SRR fetg bein. Ei setracta dad ina gruppa relativamein pintga, e per ordinari restan ils exponents principals en lur uffeci duront in liung, magari fetg liung temps. Orda quei fatg seresultescha ina cuntinuitad, quei che secapescha buca da sesez en vesta a tut las differenzas ch'eran avon maun e ch'igl ei stau da surmuntar.

Unir e cultivar la lingua materna sco scopo primar

Igl onn 1863 havevan ins fundau ina «Societad Rheto-Romaunscha»⁵. Sco persuna da clav ston ins considerar Gion Antoni Bühler ch'ha francau leu siu project per l'unificaziun dils dialects ad in lungatg da scartira. In dils temas prominents da lezs onns era en quei connex la scolaziun dils Romontschs el seminari da scolasts. Forsa era en consequenza dil dissens che

---

⁵ Protocols 1, p. 1.

regeva en quellas damondas, ei ha semplamein buca dau pli reuniuns dapi igl onn 1866, ed aschia ei l'emprema organizaziun sesligiada senza ch'ins concludi formalmein en quei senn.

Igl onn 1870 ha Bühler clamau ensemen ils 10 da schaner ina grupp d'enconuschents – advocats e professers – a Cuera ed ha fatg la proposta da refundar ina societad e da luvrar seriusamein sin fundament da novs statuts e d'in program definiu. Ins vegli «purter avaint» mintga meins ina lavur e far conversaziun libra «in lingua romaunscha».

In'jamna pli tard ha quella radunonza da fundaziun giu liug, e leu ein tut ils scopos, las perspectivs ed ils problems vegni discutai. Per la purificaziun dils statuts ha ei duvrau aunc ina ulteriura radunonza. Lu ha la retscha da referats entschiet (mars, avrel, zercladur, october, november e december); ins ha fatg presentaziuns dils dialects romontschs, suenter che Bühler sez aveva dau l'entschatta cun il tema *Supra la lingua Romaunscha & sieus dialects*. Ils 19 da december han ins salvau in «commer Romansch» cun ina canzun dad in commember ed in «discuors adatto» dil president.⁶

Quella cadenza ha surdumandau ils commembers dalla giuvna societad. Gia il schaner cumpara igl actuar, ch'era era previus sco referent, semplamein buca alla radunonza. Ins ha bein eligiù da niev il comite e discutau, ed ins ha studegiu co ei fussi da far per recaltgar commembers avunda. Era ina collaboraziun cun l'Uniu Romanscha (quei ei il chor viril a Cuera) mida buca la situaziun dalla Societad; ei va schi lunsch che G. A. Bühler, il president, cumpara sulets alla radunonza ils 26 da fevrer 1872. El protocolescha quei fatg, bein en vesta alla proxima seduta. Mo per l'autra gada fa igl actuar da saver ch'el seigi buca commember dalla Societad pli, ed il mars 1874 propona il president da dissolver la Societad; igl indifferentssem seigi memia gronds per cuntinuar. Quei acceptan ils presents buca, ed ins fa aunc diversas seradas ed enqual referat, mo quei vegn tut protocollau da Bühler sez. Il davos protocol da quella fasa (28 da december 1876) documentescha ina situaziun pauc empermettenta; tuttina, ins vegli buca renunziar sin in centrum en la capitala grischuna che fussi cheu per ils filologs jasters che «mettien tanta peisa» sin «il studi de nossa lingua materna» e perscruteschien ella cun «sacrificis da temps e muneida», en cass che lezs hagien basegns da sclariment⁷. Ei fussi ina vergugna sch'ils Romontschs sez vuleschien buca s'occupar cun il studi digl agen lungatg.

---

⁶ Protocols 1, p. 19.

⁷ Protocols 1, p. 32.

E finalmein: Fundaziun definitiva

La numeraziun dils protocols entscheiva puspei igl onn 1885, pia suenter ina pausa da quasi diesch onns. Igl ei la resumaziun dalla radunonza deliberonta che ha giu liug ils 22 da november el Casino a Cuera. Quei protocol ed ils suandonts vegnan screts da prof. Muoth ch'era gia staus il davos actuar dalla Societad trapassada, mo era buc vegnius en acziun sco tal.

Anteriors commembers han convocau ina radunonza cun «la mira de puspei reconstituir la sozietat retoromonscha»⁸, quei cun agid da differents artechels ella pressa grischuna e da circularas. Cun success : 27 umens (!) ein seradunai la sera dils 22 da november ella sala pintga dil Casino a Cuera.

Gion Antoni Bühler, senza dubi igl iniziand principal, ha presentau ina «curta historia della veglia sozietat», quei ch'el enconuscheva naturalmein ord empren maun. Apparentamein havevan las duas emprovas fallidas buca decuraschau el. La radunonza ha eligiu ina cumissiun da 7 commembers, ils professers Bühler e Muoth al tgamun e leutier il professor Brügger, ils capitans Gross e Baletta, igl archivar Tuor e signur Farrèr (actuar). Quels umens han giu l'incumbensa da proponer, sin basa dil «statutari della veglia societad», novas statutas e da convocar, cu quei era schi lunsch, ina radunonza constitutiva.

Ils 15 da december ha quella radunonza giu liug. Il comite definitiv ei vegnius eligius.⁹

Ins ha decidiu da recrutar commembers encrets, da far «sessiuns» mintga quartal e da tener duas radunonzas generalas ad onn. Il diever dil lungatg vegn tematisaus dall'entschatta enneu: Ils «nativs rumauntschs faun nellas sessiuns adöver da lur linguach matern, evitand terms esters». Statuts e scartiras d'orientaziun e reclama per mauns dalla pressa vegnan fatgs els dus idioms gronds.

Quella ga ein ils projects da character scientific-documentar vegni concretisai pli fetg. Ins ha decidiu d'entscheiver cun la collecziun dils numms locals ed entschiet a reparter las lavurs denter ils commembers. Per quei intent ein ins secunvegnius da far tabellas per scolars e professers e tarmetter quellas per controlla «ad umens pli capavels dellas relativas vischnauncas»¹⁰. Per archivar quei material eis ei vegniu decidiu da far scatlas ch'igl actuar sappi classificar las informaziuns. Ell'emprema fasa ei il comite seconcentraus sin la regiun damaneivel da Cuera, essend che tut ils commembers vivevan leu.

---

⁸ Protocols 1, p. 33.

⁹ Protocols 1, p. 34.

¹⁰ Protocols 1, p. 42.

Documentaziun dil lungatg ed autras damondas

Igl annuari – publicaziun regulara

Gia la stad 1886 concretisescha la «Commisiun redacziunala» il «contegn digl organ periodic» e stabilescha las rubricas, aschia referats linguistics, historia grischuna dil 19avel tschentaner, nums locals, proverbis e litteratura ed auter. Naturalmein s'audan era ils rapports d'activitad dalla societad leutier¹¹. Igl annuari cumpara dapi quei temps regularmein; onns ed onns ei ton la damonda dil cuntegn sco l'incumbensa per la stampa ina fatschenta che vegn tractada dil comite. Las *Annalas* vegnan discutadas regularmein, ils emprems onns principalmein concernent las contribuziuns, mo pli tard era partenent lur scopo e lur funcziun. Ils referats salvai ellas radunonzas generalas vegnan publicai quasi automaticamein el proxim tom. Mo da temps en temps dat ei era propostas per augmentar la frequenza¹² ni da fusiunar las *Annalas* cun autras periodicas¹³, quei che vegn denton buca realisau. Il giavisch da «porscher dapli al pievel» vegn exprius differentas gadas ella radunonza generala, ed igl onn 1902 decida la radunonza da divider las *Annalas* en ina part scientifica ed ina belletristica.¹⁴ Aschia cumparan biars texts d'auturs contemporans duront quels onns igl emprem ellas *Annalas*. Da temps en temps vegn era in register da materias publicaus; las 9 rubricas per ils 12 emprems toms ha il president A. Vital elavurau e proponiu sez.¹⁵

Igl Idioticon – preparativas, stentas e decisiuns

Ei seigi mo menziunau che la fasa che suonda la refundaziun dalla SRR ei caracterisada dad activitads fetg multifaras. Il comite para d'haver persequitau differentes scopos che stevan en connex cun la promoziun da lungatg e cultura romontscha, mo leutier s'udeva era in aspect social. Il comite era il gremium che tgirava en in rom mudest il contact denter ils Romontschs interessai che habitavan ella capitala grischuna. Il cant gioga ina gronda rolla, il tscheiver dils Romontschs vegn organisau da members

---

¹¹ Protocols 1, p. 45.

¹² Protocols 1, p. 103. L'idea da far ordlunder in «hebdomadari» ei vegnida renviada cun la remarca, che la Societad temeiva da ruinar sesezza cun in tal project.

¹³ Protocols 1, p. 106.

¹⁴ Protocols 1, p. 106. Par. era igl artechel da Georges Darms en *Annalas* 123 (2010), p. 21-22.

¹⁵ Protocols 1, p. 91 (Seduta dils 6 da matg 1898).

Andrea Vital (1855–1943) ei staus il secund president dalla SRR (1898–1925)

dalla suprastanza¹⁶ che sorprendan las scharschas (invitaziun, menu, musica). Las radunonzas generalas vegnan enramadas cun produenziuns da cant dils scolars cantunals, e differentas gadas dattan ins era in toc teater per il publicum. Quellas activitads ein signadas d'in cert spèrt patriotic ch'era presents el Grischun ils onns ch'ins ha preparau e realisau la commemoraziun dalla battaglia dalla Chalavaina.¹⁷ En quellas radunonzas espriman ils participonts era lur ideas partenent la cultivaziun, la purificaziun ed il diever dil lungatg, e temas sco la posiziun dil lungatg en scola ed ell'administraziun vegnan adina puspei ventilai.¹⁸

Mo igl object central ei naturalmein il grond dicziunari ch'existeva sco visium e ch'ins ha entschiet a «prender a mauns» seriusamein. Igl onn 1888 referescha professor Muoth davart l'idea e l'impurtonza d'in idioticon romontsch e skizzescha co ei fussi da proceder.¹⁹ El puntuescha con impurtont ch'ei seigi da rimnar il material, risguardond dad ina vart adequatamein la litteratura veglia ord las differentas regiuns, mo da l'autra vart

---

¹⁶ Protocols 1, p. 53, 54, 55, 62, 63, 69 e. a.

¹⁷ Protocols 1, p. 48, denter auter retagls orda Guglielm Tell e canzuns patrioticas.

¹⁸ Il romontsch e la scola, il cudisch da leschas, Protocols 1, p. 47.

¹⁹ Protocol dalla radunonza generala dils 18 da december 1888, Protocols 1, p. 50.

cunzun il lungatg plidau. Pér suenter sappi in «autur» semetter vid la redacziun. Ei fussi pia da tschercar persunas cumpetentas per quella lavur ed eleger collecturs che rinnassen las informaziuns ellas vischnauncas.

Ils proxims onns ein denton ils referats – quasi tuts ein cumpari ellas *Annalas* – che s'occupavan pli fetg dalla litteratura, dalla cultura populara e magari da damondas da historia locala stai pli fetg el center dallas sesidas dalla suprastonza. Pér igl onn 1898²⁰ – il president G. A. Bühler fuva morts igl onn avon – admonescha Muoth da far pass concrets per la publicaziun digl idioticon romontsch. El propona che professor Robert Planta «de Fürstenau a Turitg» vegni envidaus per far in referat davart l'organisaziun e la realisaziun dad ina tal'ovra. La suprastonza ei buca d'accord da far quei el rom dalla radunonza generala; Planta vegnessi probabel a referir en tudestg, e quei seigi buca giavischau. Il comite decida denton da far in'emprova per in artechel en vesta agl «Idioticon romansch»; sco object vegn «Il car e sias parts» tscharnius.²¹ E daveras, ins entscheiva ad acquistar manuscets e materialias²², ed igl onn 1903 referescha il president, cuss. nazional A. Vital, davart l'impurtonza digl Idioticon per «conservar quei ch'ei aunc avon maun»²³. Als 40 presents declara

Florian Melcher, 1875–1913, da S-chanf, confundatur ed empren redactur dil DRG (1904–1913)

Vital, ch'ina tala ovra sappi vegnir realisada cun agid da subsidis cantunals e federalis. El discuora dad ina summa totala da 40 melli francs e di ch'ei seigi da quintar cun ina lavur da buca meins che diesch onns, da prestar dad in filolog romontsch.

Ed ins ei semess alla lavur per recrutar in redactur. Per quei intent han ins priu si contact cun ils professers Morf ed Ulrich Lübke-Meier. Quater candidats ein vegni pri en mira; quels han stuiu inoltrar ina lavur d'emprova che Muoth e Robert Planta han expertisau. Dils dus candidats ch'ei vegni ella selecziun finala han ins la finala dau la preferenza a Florian Melcher. Chasper Pult havevi fatg cundiziuns ch'il comite ni savevi ni vulevi acceptar.

²⁰ Protocols 1, p. 89.

²¹ Protocols 1, p. 90.

²² Radunonza dils 12 da settember 1902, Protocols 1, p. 107.

²³ Protocols 1, p. 108.

Igl eligiu duei entscheiver sia piazza igl 1. da december e retscheiver in salari sco in scolast alla scola cantunala (frs. 3000, suenter treis onns mintgaga in augment da 300 francs).²⁴

Melcher explichescha sias ideas al comite; el vul studegiar igl Idioticon tudestg e franzos e sviluppar sin fundament da quei sias propostas. Ils 23 da december presenta el in rapport e muossa ch'ei seigi necessari d'endrizzar ina biblioteca da lavur. Tier siu concept s'auda era l'idea da construir ina reit da correspondents.²⁵ Melcher tegn il matg 1905 siu referat davart *Vschins e fulasters nella lingua rumantscha*.²⁶ En siu rapport detagliau descriva el las activitads principalas en quella fasa, numnadamein viadis ellas vischnauncas romontschas, contactar ils correspondents, studegiar ils dialects romontschs, cunzun il sursilvan, ed emprender d'enconuscher ils Idioticons. Era problems pratics semuossan. Ils correspondents giavischan ina bonificaziun, quei che metta empau en perfetg la Societad, mo la finala sbursan ins tuttina ina certa summa per tals.²⁷ Cun l'instituziunalisaziun dalla redacziun ei il problem co finanziar ils engaschai naturalmein daven-taus concrets, e perquei eis ei era vegniu dumandau ufficialmein la Confederaziun ed il cantun da sustener il project. Aschia ha la Confederaziun alzau igl onn 1907 sia contribuziun da 2500 francs sin 4500, il cantun ha concediu igl onn 1909 2700 francs, quei che munta en cumparegliaziun cun tochen dacheu in augment da 1200 francs!²⁸

Quei ha lubiu da patertgar da pladir in secretari cun studis filologics per sustener il redactur.

Gia igl onn 1904 ha la suprastonza giu da tractandar la damonda da dessi-gnar ina cumissiun da controlla.²⁹ Quella cumissiun duei dar ina directiva al redactur co ei seigi da rimnar il material e co ei seigi da disponer e da preparar quel per la redacziun definitiva. Il redactur sez ha susteniu quell'idea; quella cumissiun sappi controllar las lavurs, cussegljar il redactur e rap-portar. Per quella han ins gudignau prof. Gauchat e R. Planta, ed era prof. Pult che doceva a S. Gagl (e che era sepurschius en ina brev da cooperar vid las lavurs digl Idioticon) ei daventaus commember dalla cumissiun. Tgei che la rolla dalla cumissiun includeva e manegiava, partenent gliez han las discussiuns cuzzau onns alla liunga. Igl onn 1912 ha ina liunga cor-

---

²⁴ Protocols 1, p. 109.

²⁵ Protocols 1, p. 110.

²⁶ Protocols 1, p. 111.

²⁷ Protocols 1, p. 113.

²⁸ Protocols 1, p. 114 e 115.

²⁹ Protocols 1, p. 109.

responzenza giu liug, signada da grondas tensiuns. Quella discussiun ha finiu aschia che la cunvegna cun la cumissiun filologica (CF), che senumna dapi lu aschia, ei vegnida purificada e precisada.³⁰

Perspectivas per igl Idioticon

Cu cumpara igl empren tom? Cu ei l'ediziun alla fin?

Quellas damondas han accumpignau la historia dalla SRR gia duront ils emprens decennis.

En siu referat davart igl Idioticon, che Melcher ha tenuu ils 18 da matg 1909 a Cuera³¹, ha el detg ch'el quenti cun tschun onns per rimnar il material oral, lu savessi la redacziun entscheiver.

Il diember da cedels munti ussa a 60'000, mo la finala vegni ei ad esser in milliun. Il plan da temps vegn adina puspei adattaus. Ils 20 da november 1912 constatescha il redactur che la lavur seigi vegnida sutvaletada totalmein. Gia la collecziun dil material cuozi silmeins aunc treis onns.³² La Societad ha, tenor protocol dils 2 da zercladur 1912, beneventau che Robert Planta haveva priu en mira da publicar il cudisch da nums en atgna reschia. Quei hagi per consequenza ch'ins possi desister da risguardar quels egl Idioticon.³³

Suenter la mort nunspitgada da Melcher (23 d'october 1913) ha Robert Planta constatau ch'ins duvrassi aunc dus tochen treis onns per finir las collecziuns. Lu savess'ins entscheiver cun la stampa, ed en quei cass seigi da quintar ch'igl Idioticon fussi publicaus pèr en 12-15 onns completa-
mein.³⁴

La suprastonza ha deciduu da translocar il biro da Ftan a Cuera e da s'orientar tgei students da romanistica vegnessien en damonda sco candidats. Pult vegn incaricaus da direger provisoriamein las lavurs, ed il secretari duei cuntinuar las lavurs cun l'assistenza da R. Planta.

Dapi 1914 ei Pult redactur, e prof. Jud daventa commember dalla CF. Robert Planta resta president da quella ed el medem temps assistent dil redactur.³⁵ Pult, ch'ha in'incumbensa sco professor a S. Gagl, publichescha il medem onn in artechel davart igl Idioticon el *Rätier*, e quei anfla buca in bien resun tier la suprastonza. Lezza vules vegnir contactada avon che

---

³⁰ Protocols 1, p. 120-123.

³¹ Protocols 1, p. 115s. Igl actuar, Jules Robi, reproducescha en quei protocol il rapport dalla radunonza ch'ei cumpariu el *Rätier*, pia en tudestg. Quei ei il sulet protocol el volum ch'ei buca secrets en romontsch.

³² Protocols 1, p. 124.

³³ Protocols 1, p. 122.

³⁴ Protocols 1, p. 126.

³⁵ Protocols 1, p. 129.

tals artechels vegnien publicai. Ils onns proxims tuornan talas discussiuns adina puspei; il motiv ei che la SRR ha vuliu far prescripziuns al redactor che lez resenteva sco restricziun da sia libertad e sco segn da disfidonza. El giavischa da translocar il biro a S. Gagl, e las lavurs van buca bein vinvon, quei pervia dalla crisa mundiala ed era pervia da cass da malsogna el secretariat. E che Pult damonda igl onn 1919 in augment dil tscheins per il biro vegn bein acceptau, mo a liunga vesta paran las pretensiuns dil redactor da svegliar malaveglia tier la suprastonza che sa buca capir che lez surprena autras incumbensas e ch'il vocabulari progredescha buca pli spert.³⁶ Quellas differenzas, e forsa era malentelgientschas, cuntinueschan aunc sur plirs onns. La suprastonza fa reproschas a Pult ch'el hagi surduvrau sias cumpetenzas, per exempel cun tractar cun la Lia Rumantscha partenent ideas per la fusiun dils secretariats. Mo en emprema lingia vulevan ins far la segira che lez drovi veramein tut il temps ch'el seigi buca occupaus cun sia professura per la redacziun digl Idioticon. Las liungas discussiuns e debattas paran d'haver priu ina fin pragmatica igl onn 1922 cu Pult ha renunziou da redeger ina grammatica ladina. Forsa haveva el viu che quei project havess strapazzau memia fetg siu temps e la relaziun cun la suprastonza dalla SRR.

En vesta al fatg ch'il datum d'ediziun dil Dicziunari Rumantsch Grischun daventava pli e pli incerts, han ins bein fatg enqual gadas ponderaziuns sch'il romontsch vivi aunc aschi ditg. Per cass ch'il lungatg ch'ins vuleva documentar – e tenor auters pareris era promover – havess giu da murir avon ch'il vocabulari cumpareva, lu fuss el silmeins staus in monument per ils vegnentsuenter. Quei exprimian ils plaids el protocol dils 15 da december 1900: La publicaziun dils referats muossi ad in «filolog de suenter tschient onns, cur noss bel idiom resunna forsa buca pli en nossas valladas, cur igl imposant tudestg ha priu ad el la davosa palma dil patern sulom, cur igls affonts ston emprender che lur babuns plidavan in lungatg che nagin carstgaun capiss pli...» co in lungatg seigi morts dil treranavos³⁷. Dr. Nay referescha igl onn 1902 sur dalla «svilupaziun e la cultivaziun dil lungatg romontsch, il qual secund in profet modern vegni a suttacumber vers ils 1920»³⁸.

Mo la SRR ha entschiet a far patratgs partenent las dimensiuns dall'ovra previda. Concernent l'extensiuon discuora Pult igl onn 1925 da 13-14'000 paginas, ella fuorma dil «Glossaire» fussi quei 7-8'000 paginas. Ed el vul

---

³⁶ Per exempel Protocols 1, p. 142, 144 e 150.

³⁷ Protocols 1, p. 102.

³⁸ Protocols 1, p. 106.

metter a pèr il futur DRG cun las duas grondas ovras da referenza dallas regiuns tudestgas e franzosas, quei ch'el formulescha en siu referat dils 24 da november 1927.³⁹ Andrea Vital ha remarcau alla fin da siu presidi, ch'ins hagi priu en vesta da siu temps in Idioticon da dus volums e lavur da ca. siat onns. Ussa discuori ins d'in'ovra scientifica da 6, 8 u 10 volums, la lavur cuozi gia vegn onns ed ei mondi aunc ditg tochen ch'ins sappi entscheiver a redeger.⁴⁰

Denton arriva adina puspei niev material ella redacziun, denter auter era en consequenza dallas pusseivladads tecnicas, per semeglia fonograms dils differents dialects.⁴¹ Ins senta ord ils protocols, che tut quellas novas pusseivladads vegnan buca resentidas sco levgiament ord la vesta dalla suprazion che po strusch spitgar sin la naschientscha digl Idioticon romontsch, che survegn la finala il num «Dicziunari Rumantsch Grischun» ed entscheiva daveras a cumparer pèr cu la generaziun dils iniziants ei trapassada.

L'istoria cuntinuescha

En in cert grau ha el pia giu raschun, il president Andrea Vital, ch'haveva dedicaü biars onns alla SRR, unfriu bia uras per sesidas e bein enqual di per discuors e correspondenzas en caussa. Il DRG ha schau spitgar aunc in tozzel onns, mo enteifer quei temps ein autras ovras progredidas: Il cudisch da numns, ils vocabularis regionalis, las *Annalas* onn per onn, autras publicaziuns che stattan era en ina relaziun indirecta ni directa cun la Societad Retorumantscha.

Partenent dimensiuns e perspectivas da temps ha negin giu raschun, per cletg buca ils profets dalla fin dil romontsch, mo era buca quels ch'han predetg cons toms ch'il dicziunari vegni ad haver e cu el seigi alla fin.

Era igl onn 2010 ein ins aunc enamiez las lavurs. Nus vesein aunc buca la fin dall'ovra cumpleta ch'ei daventada denton ina lavur da tschentaners en tut ils senns dil plaid. Igl institut ch'ei ussa in'instituziun renconuschida contribuescha buca mo alla documentaziun cun la quala ins eregia quei monument ch'ei adina puspei staus in tema. Probabel ha la Societad Retorumantscha, che festivescha uonn ses 125 onns, era in cert meret che la vitalitad dil lungatg romontsch ei semussada sco bia pli gronda che quei ch'ils pessimists vevan spitgau.

---

³⁹ Protocols 1, p. 138. Par. sura l'emprema pagina da quest artechel.

⁴⁰ Protocols 1, p. 167.

⁴¹ Protocols 1, p. 169.